

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ: ОСНОВНІ ІДЕЇ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Центральною проблемою сучасного лібералізму, до якого відноситься неолібералізм, стало питання соціальних гарантій прав та свобод індивіда. Відповідно, домінують позицій набула ідея державного регулювання соціальної сфери. Неолібералізм, пропонуючи власне бачення проблематики державного регулювання, став платформою по забезпеченню соціальних прав та гарантій, без яких унеможлиблювалася свобода та достойне життя індивіда. У статті розглянуто основні інтерпретації неолібералізму та виокремлено базові ідеї неоліберального дискурсу.

Ключові слова: неолібералізм, австрійська школа, ордолібералізм, лібертаріанство, неоконсерватизм.

Куц Г. М.

НЕОЛИБЕРАЛИЗМ: ОСНОВНЫЕ ИДЕИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Центральной проблемой современного либерализма, к которому относится неолиберализм, стал вопрос социальных гарантий прав и свобод индивида. Соответственно, доминантные позиции приобрела идея государственного регулирования социальной сферы. Неолиберализм, предлагая собственное видение проблематики государственного регулирования, стал платформой по обеспечению социальных прав и гарантий, без которых невозможны свобода и достойная жизнь индивида. В статье рассмотрены основные интерпретации неолиберализма и выделены базовые идеи неолиберального дискурса.

Ключевые слова: неолиберализм, австрийская школа, ордолиберализм, либертарианство, неоконсерватизм.

Kuts G.

NEOLIBERALISM: MAIN IDEAS AND INTERPRETATION

The central problem of modern liberalism, to which neoliberalism has become the issue of social guarantees rights and freedoms of the individual. Accordingly, the idea of state regulation of social sphere gained the dominant position. Neoliberalism, offering a unique perspective of state regulation, has become a platform for social rights and guarantees, which are indispensable for freedom and dignified life of the individual. The article deals with the basic interpretation of neo-liberalism and highlights the basic ideas of neo-liberal discourse.

Key words: neoliberalism, the Austrian school, ordoliberalism, libertarianism, neoconservatism.

Актуальність виявлення базових ідей неоліберального дискурсу зумовлена насамперед фокусуванням суспільного інтересу на проблемі визначення стратегічних пріоритетів у державотворчих процесах пострадянської України. Неолібералізм, оформившись у дискурсі сучасного лібералізму, відрізняється широким спектром концептуальних інтерпретацій (Л. Мізес, В. Ойкен, В. Рьопке, Ф. Хайєк, Д. Харві, Н. Хомський та ін.).

Необхідність виявлення основоположних ідей та ключових напрямів неолібералізму зумовлює постановку *мети* статті, яка полягає у виокремленні базових ідей неоліберального дискурсу, які сприяли оформленню його концептуального каркасу. *Завдання* статті полягає в експлікації основних неоліберальних ідей у контексті аналізу окремих інтерпретацій неолібералізму.

У дискурсі лібералізму кінця XIX ст. стали активно окреслюватися тенденції соціалізації, які врешті призвели до концептуального оформлення сучасного лібералізму. Центральною проблемою сучасного лібералізму було питання соціальних гарантій прав та свобод індивіда. Відповідно, домінантних позицій набула ідея державного регулювання соціальної сфери. Трансформація ліберальної проблематики, яка відбулася в кінці XIX – на початку XX століть, означається в різних джерелах по-різному: і „соціальний лібералізм”, і „ліберал-реформізм”, і „неолібералізм”. Понятійне ототожнення двох останніх термінів пов’язане з тим, що „ліберал-реформізм” виникнув в Америці, і саме там його часто називають „неолібералізмом”. Втім, значно частіше спостерігається ототожнення термінів „соціальний лібералізм” та „ліберал-реформізм”, які вживають як синонімічні. Стосовно ж уживання терміну „неолібералізм” зазначимо, що ним більш прийнято означувати окремий етап сучасного лібералізму, який оформився ближче до середини XX ст.

Ліберал-реформістська концепція в США базувалася насамперед на ідеях теоретиків філософського напрямку прагматизму (У. Джемс, Дж. Дьюї та ін.), згідно з яким теорію формує практика, що вимагало орієнтації на технічне вирішення суспільно-політичних проблем та відходу від зайвої ідеологізації. Крім того, на початку XX ст. у США набирають силу ліві доктрини. Врешті, „основним ідеологічним завданням лібералів став пошук нової моделі взаємодії індивідуалізму, егалітаризму і демократії” [1, с. 110].

У першій половині XX ст. у США ідеї ліберального реформізму були взяті на озброєння В. Вільсоном та Т. Рузвельтом. Будучи однією з найбільш важливих реформаторських течій 30–х років XX ст., соціальний лібералізм, увібравши ідеї Дж. М. Кейнса, став практичним планом подолання економічної кризи, яка припала на 1929–1933 рр. Базові ідеї концепції Дж. М. Кейнса полягали в необхідності створення умов для ефективного попиту та повної зайнятості. Він відмовився від так званого „Закону Сея”, названого в честь французького представника класичної школи політекономії Ж.-Б. Сея, який розвивав теорію ринку А. Сміта. Суть „Закону Сея” полягала в наступному: оскільки кожен товар обмінюється на інший товар, то в умовах ринку всякий товар створює свій власний попит. Але попит, що виникає в ринкових умовах, починає вже створювати власну пропозицію. Звідси й з’являється своєрідна концептуальна „формула”, яка стала ідейним ядром „Закону Сея” – „пропозиція створює попит”. Відмова Дж. М. Кейнса від цього закону означала, з однієї сторони, відмову від опори на стихійні процеси в системі ринкової економіки, а з іншої – запровадження державного регулювання. Власне кажучи, кейнсіанство полягало, по-перше, у введенні таких принципів державного регулювання в економіку, які здатні стримувати некерованість ринку, і, по-друге, у регулюванні соціальної сфери задля уникнення проявів крайнього індивідуалізму (коли виживає лише сильніший). Врешті, ідеї Дж. М. Кейнса певним чином були інтегровані у ліберальний дискурс XX ст.

Паралельно із кейнсіанством виникнув неолібералізм, який пропонував власне бачення проблематики державного регулювання. Сам термін „неолібералізм” з’явився ще в кінці 30–х років XX ст., коли під час роботи колоквиуму американського журналіста У. Ліппмана виділилася група „неолібералів”, які вирішили вернутися до деяких ліберальних постулатів XIX ст. [2, с. 49]. Неолібералізм відштовхувався від соціального тлумачення свободи, згідно з яким вельми суттєвою стала вважатися приналежність індивіда до суспільства. Неоліберальна експлікація свободи означала „не відсутність обмежень, а здатність чи можливість людини – причому, на рівних з іншими – зробити для себе і суспільства дещо корисне” [3, с. 9]. Власне кажучи, неолібералізм став

платформою по забезпеченню соціальних прав та гарантій, без яких унеможлилювалася свобода та достойне життя індивіда. Сюди входило забезпечення рівного доступу до освіти, створення безпечних умов праці, встановлення мінімальної заробітної платні, допомога по безробіттю, створення системи медичного обслуговування для малозабезпечених верств населення тощо.

У Європі до неолібералів прийнято відносити представників австрійської та фрайбургської шкіл, увага яких була переважно сфокусованою на експлікації ліберальних ідей, зокрема, інтерпретації ідей класичного лібералізму. Слід зазначити, що у першій половині ХХ ст. в Європі широкої популярності набули базові постулати соціалізму. Відповідно, теоретичні розробки двох означених шкіл певним чином йшли врозріз з тогочасними пріоритетними ідеями європейського політичного дискурсу.

Австрійська школа більш відома своїми розробками в економічній царині. Ряд науковців іноді ще називають цей напрям неоавстрійською школою, виокремлюючи таким чином більш пізній етап її діяльності (середина ХХ ст.). Втім, ми будемо дотримуватися узагальненого означення. Всі представники австрійської школи в тій чи іншій мірі вважали себе послідовниками економічного вчення К. Менгера, який витіснив з домінуючих позицій британську школу в економічній науці кінця ХVІІ — початку ХІХ століть. Британська традиція, базуючись на трудовій теорії цінності та об'єктивних витратах, врешті призвела до появи марксистської доктрини, домінуючою ідеологією якої була категорія капіталістичної експлуатації [4]. К. Менгер, будучи засновником австрійської школи, поклав у фундамент економічної науки не об'єктивні властивості товарів чи праці, а суб'єктивні оцінки індивідів, відродивши тим самим схоластично-французький підхід до економіки. Таким чином, К. Менгер дотримувався принципу методологічного індивідуалізму, який згодом взяли на озброєння найбільш відомі представники австрійської школи ХХ ст. — Л. фон Мізес та його учень Ф. А. фон Хайек.

Незважаючи на превалювання проблематики соціального лібералізму в першій половині ХХ ст., саме в рамках австрійської школи спостерігалися паростки відродження ідей класичного лібералізму. Цьому насамперед сприяли теоретичні розробки Л. фон Мізеса, який стосовно лібералізму зазначав, що це не застигла догма чи повністю оформлена доктрина, це додаток наукових вчень до суспільного життя людини. У цілому, лібералізм прагне створювати лише зовнішні передумови для розвитку внутрішнього життя [5, с. 10]. Його не можна зводити до світогляду, релігії чи партії особливих інтересів. „Лібералізм – це ідеологія, вчення про взаємозв'язки членів суспільства і одночасно прикладення цього вчення до поведінки людини в реальному суспільстві” [5, с. 183]. Відповідно, лібералізм експлікувався як благо всіх, а не певної особливої групи, як своєрідна філософія повсякденності. На думку Л. фон Мізеса, державі слід дотримуватися політики невтручання (кредо „laissez faire”), підтримуючи ідею вільного ринку. Провівши всебічний аналіз соціалізму, він послідовно обґрунтував неможливість існування соціалістичної системи всесвітнього масштабу, вважаючи, що така система здатна призвести лише до хаосу та варварства.

Класиком сучасного лібералізму можна вважати Ф. А. фон Хайека, який послідовно розвивав концепцію еволюційного лібералізму. Він протиставляв „Космос” (спонтанний устрій, „вирощений” у середині соціуму, тобто, створений знизу еволюційними засобами) „Таксису” (створений устрій, організацію, що розпланована та керована зверху конструктивістськими засобами) [6, с. 31]. Теоретик аргументовано доводив, що жорстке слідування конструктивізму та принципам планування – це шлях до тоталітаризму.

Спонтанні устрої, на думку Ф. А. фон Хайека, виникають в результаті підкорення їхніх елементів певним правилам поведінки. Існують різні правила поведінки в соціумі: одні правила сприяють співпраці, інші – навпаки – призводять до руйнування взаємодії.

У повсякденній свідомості доволі поширеною є думка, що прогнозована, законослухняна та чітко регламентована поведінка індивідів здатна призвести до впорядкованого ідеального устрою. Втім, як зазначав Ф. А. фон Хайек, ця думка насправді

є хибною. У цьому контексті цілком парадоксальною видається його ідея, згідно з якою ідеальна та закономірна поведінка всіх одночасно індивідів здатна призвести лише до безладу, „оскільки не кожна закономірність в поведінці елементів скерована на збереження загального устрою” [6, с. 36–37].

Аргументація цього положення ґрунтується на аналогії з другим законом термодинаміки (закон ентропії): тенденція молекул газу здійснювати прямолінійний рух з постійною швидкістю призводить до появи стану, який означають терміном „ідеальний безпорядок”. У суспільстві також ідеальна та закономірна поведінка здатна породжувати „ідеальний безпорядок”, оскільки відсутність спонтанних механізмів для індивідуальної взаємодії, які найчастіше неможливо закласти „зверху”, призведе врешті до формування суспільства егоцентристів, руйнуючи вже на засадничому рівні суспільний устрій. На думку Ф. А. фон Хайєка, „суспільство може існувати тільки тоді, коли шляхом селекції з’являться правила, які примусять індивідів поводитись так, щоб зробити суспільне життя можливим” [6, с. 37].

Теоретику належить розробка оригінальної ідеї про взаємозв’язок знань та цін (концепція „розсіяного знання”), згідно з якою саме ринок найбільшою мірою сприяє використанню інформації (знань), що розсіяна в соціумі. Централізованими засобами, на думку Ф. А. фон Хайєка, неможливо досягнути весь масив інформації. Натомість інформація набагато ефективніше осмислюється децентралізовано в межах ринкової системи, якій притаманний спонтанний порядок існування. Децентрованому осмисленню інформації сприяють механізми конкуренції.

Відстоюючи ідеї лібералізму, Ф. А. фон Хайєк зазначав, що лібералам слід протистояти трьом найбільш впливовим антиліберальним економіко-політичним проектам ХХ ст.: соціалізму, кейнсіанству і доктрині „держави загального добробуту”.

Цікавим є той факт, що Ф. А. фон Хайєка разом з Л. фон Мізесом прийнято відносити як до австрійської школи сучасного лібералізму, так і до чиказької школи. Це пояснюється тим, що початок творчої діяльності обох теоретиків пов’язаний з Австрією (звідси й назва напряму – австрійська школа). У зв’язку з подіями Другої світової війни їм обом прийшлося переїхати до США, де була продовжена творча діяльність вже в рамках чиказької школи. Крім того, певні суперечності пов’язані з тим фактом, що Ф. А. фон Хайєка відносять до своїх лав адепти різних течій сучасного лібералізму: і неоліберали, і лібертаріанці (лібертаристи), і неоконсерватори. Втім, у цілому, недоречно чітко окреслювати місце його творчого доробку в якомусь одному з цих напрямів ліберального дискурсу ХХ ст. На наш погляд, Ф. А. фон Хайєка по праву можна вважати класиком сучасного лібералізму, ідеї якого дали могутній імпульс для становлення та формування всіх означених ліберальних течій.

Таким чином, австрійська школа стояла на позиціях методологічного індивідуалізму у поясненні політико-економічних процесів. Її представники виступали за стихійне регулювання ринку, аргументуючи, що втручання держави в економіку рано чи пізно призводить до появи тоталітарних тенденцій у політичній царині суспільства.

Представників фрайбургської школи (Німеччина) теж прийнято відносити до неолібералів [7]. Найбільш відомі з них – В. Ойкен, В. Рьопке та ін. Підтримуючи у цілому кредо класичного лібералізму „laissez faire” (невтручання), теоретики фрайбургської школи своєрідно переосмислили проблему державного регулювання. Базові позиції такого переосмислення полягають в наступному. По-перше, вважалося, що державне регулювання економічними процесами вельми необхідне лише на початковій стадії формування ринкової економіки (доки не почнуть діяти спонтанні механізми самоорганізації). По-друге, коли ринок заживе власним – стихійним – життям, державі задля успішного функціонування ринкової економіки слід проводити активну антимонопольну політику. По-третє, держава має проводити виважену соціальну політику стосовно малозабезпечених верств населення.

Для означення власної концепції представники фрайбургської школи лібералізму використовували поняття „ордолібералізм” (від лат. терміну *ordo* – порядок), називаючи свій напрям ордоліберальним. Засновником фрайбургської школи був В. Ойкен. У цілому, ордоліберали розглядали суспільний розвиток крізь призму еволюційного підходу, розробляючи концепцію соціального ринкового господарства. Практичне втілення ордоліберальних ідей – так зване „німецьке диво” – відбулося з приходом Л. Ерхарда на посаду канцлера Німеччини. Будучи адептом ордолібералізму, він запровадив відповідні економічні реформи, що врешті призвело до ефективної розбудови післявоєнної Німеччини.

Отже, теоретики фрайбургської школи, підтримуючи у цілому політику державного регулювання економіки, суттєво відрізнялися від кейнсіанства у поглядах на засоби втілення такої політики. Так, у кейнсіанстві вважалося, що державне регулювання економіки має бути спрямованим на контроль за інвестиціями та заощадженнями, використання податкової системи з метою впливу на споживання тощо. На думку ж представників фрайбургської школи держава не повинна втручатися в економічні процеси. Натомість, мета державного інтервенціонізму полягає у створенні інституціональних механізмів регулювання економіки, спрямованих, насамперед, проти монополізації.

Уже в 40–50-х роках ХХ ст. як кейнсіанські, так і неоліберальні стратегії, пов’язані із заходами стосовно „стимулювання платоспроможного попиту і збереження „повної зайнятості” стали невід’ємною частиною економіки розвинутих капіталістичних країн (причому, ці ідеї та вимоги були вельми схожі із соціал-демократичними підходами, що пропонували приблизно такі ж реформи державних інститутів” [3, с. 10].

Соціальний лібералізм інколи ще називають „етатистською” формою лібералізму. Це випливає з розуміння соціальних функцій держави. Якщо в класичному лібералізмі втручання держави в соціальну сферу було обмеженим, то в сучасному лібералізмі спостерігається пом’якшення позицій стосовно цього питання. В США саме „новий курс” Ф. Рузвельта означували як „етатистський лібералізм” [2, с. 44], оскільки він уособлював політику державного регулювання, сутність якої полягала в посиленні соціально-реформістських рис лібералізму.

У 1950-х роках з’являються теорії, згідно з якими лібералізм уже не вважається ідеологією. Ліберальну доктрину починають протиставляти всіляким тоталітарним доктринам як більш ефективну та кращу. У контексті таких протиставлень в оцінках лібералізму відбувається певний відхід від ідеологізації та проголошується, що його мета „полягає лише в залагодженні конфліктів груп інтересів, а не в ідеологічних суперечках” [8, с. 205]. Це призводить до так званої деідеологізації, якою означилися 60–70-ті роки ХХ ст. (Д. Белл, Е. Тоффлер та ін.). Втім, згодом кінець ХХ ст. означився протилежними тенденціями реідеологізації.

Радикальна соціалізація лібералізму, закладена політикою „нового курсу” Ф. Рузвельта, отримала свій розвиток у політичних теоріях 60–70-х років ХХ ст. Це спричинило появу ідеї історичного компромісу між капіталізмом та соціалізмом, задля позначення якого було введено поняття „конвергенції”.

Згодом у США лібералізм отримав подальший розвиток у програмі Кеннеді–Джексона, якою було декларовано створення „держави загального добробуту” (*welfare state*). Таким чином, соціалізація лібералізму призвела у другій половині ХХ ст. до появи „держави загального добробуту” (Дж. Гелбрейт, Г. Мюрдаль та ін.), яка стала нести відповідальність за своїх громадян. Зазначимо, що „державу загального добробуту” частково визнали навіть консервативні ліберали, які ще в повоєнний період прийшли до висновку, що ліві ідеології становлять набагато більшу небезпеку для держави, ніж праві.

Політика лібералізації стосовно процесів управління економікою сприяла економічному буму, активність якого припала на повоєнні роки. Втім, остання чверть ХХ ст. продемонструвала негативні наслідки такої політики, що врешті призвело до

відходу з передових позицій соціального лібералізму. Натомість, на передній план у другій половині ХХ ст. виступає консервативний лібералізм. Якщо раніше консерватизм протиставлявся лібералізму, то в 1970-х роках означився своєрідний ліберально-консервативний консенсус. Разом з тим, завищені очікування стосовно всемогутності ідеологеми „держави загального добробуту” певним чином призвели до краху ліберально-консервативного консенсусу 1970–1980-х років. Так, уже в 1970-х роках у США спостерігалось зростання недовіри суспільства до влади, незважаючи на те, що саме в цій країні державні програми соціальної допомоги виглядали достатньо успішними в контексті побудови „держави загального добробуту”, тобто держави, яка опікується людиною „від колиски до могили” [9, с. 8]. Фактично, проявилися негативні наслідки політики централізованого державного регулювання. По суті, проблема полягала не стільки в надмірній опіці людини державою, скільки в зниженні особистої відповідальності та пригніченні ініціативності, що виникли внаслідок такої політики. Крім того, регулювання державою економічних процесів, що є характерним для держави загального добробуту, негативно відображалось на формах самоорганізації у суспільстві. Така ситуація вимагала діалогу у заходах ліберальної політики, оскільки ідеологема держави загального добробуту видавалася все більш проблематичною.

У розвитку лібералізму в США 70-ті роки ХХ ст. можна означити як вищу точку соціал-реформістської тенденції. Разом з тим, слід розуміти, що „лібералізм в США завжди запозичував із соціалізму рівно стільки, скільки було необхідно для відновлення на тому чи іншому історичному відрізку часу відносної гармонії між економічною свободою та соціально-політичною рівністю” [10, с. 43]. У цілому, для неолібералізму, який можна також означувати як етатистський різновид лібералізму, було притаманне посилення регулювання економіки державою. Якщо в класичному лібералізмі чільне місце посідала ідеологема „держави як нічний сторож”, то в теорії неолібералізму це місце стало належати ідеологемі „держави загального добробуту”. Таким чином, основою неоліберального дискурсу стали концепти „держави загального добробуту” та „соціальної ринкової економіки”, сприяючи появі умов для формування суспільної відповідальності. Тобто, концептуальний арсенал неолібералізму поповнився ідеологемою „соціальної відповідальності”, яка була ними запозичена у соціал-демократичної доктрини. Актуальними також стали ідеї консенсусу (між тими, хто керує і тими, ким керують), орієнтація на певні моральні настанови, визнання необхідності участі в політичному процесі всіх громадян, незалежно від їх соціальної приналежності тощо. Крім того, дискурс сучасного лібералізму в другій половині ХХ ст. поповнився теорією „відкритого суспільства” (К. Поппер, Дж. Сорос та ін.) та теорією „суспільного вибору” (Дж. М. Б’юкенен та ін.).

Паралельно з неолібералізмом виникає лібертаріанство (або – в деяких джерелах – лібертаризм) – радикальна течія в ліберальному дискурсі, що з’явилася у другій половині ХХ ст. Власне кажучи, широка наукова громадськість звернула увагу на лібертаріанство після появи в 1974 р. праці Р. Нозіка „Анархія, держава та утопія” [11]. Вказуючи на необхідність існування „верховного органу захисту”, який в принципі, схожий на державу, Р. Нозік, тим не менше, виступає проти того, щоб цей орган займався збиранням податків з населення. Тобто, виправданою є лише мінімальна держава. На його думку, у лібертаріанському суспільстві окремі індивіди та спільноти можуть втілювати у своєму власному житті ті моделі та стандарти поведінки, яких прагнуть лише вони.

Лібертаріанство (лібертаризм) – політичний рух, що розвивався в США (в основному) та Великобританії, акцентуючи увагу на проблемі законних функцій держави. Погляди на цю проблему всередині самого лібертаріанства спровокували оформлення двох його течій. Перша течія – анархісти – дотримується точки зору, згідно з якою ставиться під сумнів легітимність всякої держави. Згідно з поглядами представників другої течії – мінархістів – держава має взяти на себе мінімум функцій, пов’язаних лише із забезпеченням національної безпеки та дотримання договірних зобов’язань. Разом з тим,

мінархісти виступають проти такої функції держави як право до оподаткування. Анархічна течія лібертаріанства виступає навіть проти таких обмежених функцій держави, які пропонуються мінархістами. На їх думку, всі ці функції слід покласти лише на приватні структури. Лібертаринській інтерпретації лібералізму належить вагомий внесок в розвиток політичної теорії в цілому, зокрема, експлікації права власності і свободи договору. У доктрині особистих прав, яка детально опрацьована в межах цього дискурсу, обґрунтовано права індивіда стосовно набуття власності та подальшого володіння нею. Втім, лібертаріанці виступають проти відстоювання права на добробут, оскільки таке право здатне, на їхню думку, поневолювати одних індивідів на користь інших, змушуючи перших до примусової праці. Адепти цього напрямку активно підтримують базовий принцип класичного лібералізму „laissez-faire” (невтручання).

Інколи до лібертаріанців (лібертаристів) відносять представників чиказької школи економіки Ф. А. фон Хайєка та М. Фрідмана. Інколи до них відносять навіть Р. Рейгана та М. Тетчер. Це пов'язано, вірогідно, з тим, що в середині ХХ ст. саме Ф. А. фон Хайєк виступав за відродження ідей класичного лібералізму, критикуючи тенденції його соціалізації. Оскільки самі лібертаріанці вважають себе послідовниками класичного лібералізму, саме тому вони зазначають, що Ф. А. фон Хайєк – лібертаріанець. Разом з тим, і Ф. А. фон Хайєка, і М. Фрідмана, і Р. Рейгана, і М. Тетчер доволі часто називають представниками неоконсерватизму – гілки неолібералізму (ХХ–ХХІ ст.).

Соціальний лібералізм у кінці ХХ ст. почав втрачати провідні позиції через згорання соціальних програм багатьма країнами Заходу, яке було спровоковане зниженням темпів економічного зростання. Втрачати власні позиції стала також теорія кейнсіанства, яка була популярною аж до 80–х років ХХ ст. У результаті уряди багатьох країн стали звертатися до альтернативних підходів в області макроекономічної політики, зокрема, до монетаризму. З теорією монетаризму пов'язане насамперед ім'я М. Фрідмана – одного з яскравих представників чиказької школи [12]. М. Фрідман у своїй концепції економічного лібералізму, експлікуючи свободу як передумову та пріоритет нормального економічного та соціального розвитку, демонструє безпосередній взаємозв'язок між економічною та політичною свободою. Врешті, він обґрунтовує необхідність мінімізації втручання держави в економіку. Згодом ідеї М. Фрідмана стали основою неоконсервативної політики М. Тетчер („тетчеризм”) та Р. Рейгана („рейганоміка”). Неоконсерватизм, набувши популярності у кінці ХХ ст., примирив лібералізм з традиційними суспільними цінностями та надав вагомого значення проблемі культурних орієнтацій.

У 80–90–х роках ХХ ст. неолібералізм став виступати за максимальну раціоналізацію процедур державного соціально-економічного регулювання. Крім того, у теорії неолібералізму спостерігалася орієнтація на своєрідне згорання процесів соціалізації лібералізму, що проявлялося у неприйнятті соціал-демократичних тенденцій. Неоліберали стали в опозицію не лише до тенденцій соціалізації в лібералізмі, але й до консерваторів, які прагнули жорстко розмежувати державу та ринок. Їх метою було чітке кваліфіковане управління соціальною та економічною політикою за допомогою державних інститутів (як це вже продемонстрував досвід Німеччини та Японії).

На думку адептів неолібералізму, прагматизм соціальної політики має полягати в оптимізації стратегій відновлення „людського капіталу”, але аж ніяк не в утвердженні примарної „держави загального добробуту”. Тобто, ресурси насамперед слід спрямовувати на перепідготовку робочої сили, але не на допомогу безробітним. Неолібералами було введено нове поняття „індустріальна політика”, під якою малося на увазі „державне заохочення малого бізнесу, допомога технологічній перебудові традиційних галузей, податкові пільги для галузей, які є конкурентоздатними на світовому ринку” [10, с. 44].

Концепт неолібералізму стали експлікувати в двох основних значеннях: в економічному контексті та у контексті міжнародних відносин [13, с. 443]. В економічній

експлікації терміну під неолібералізмом мається на увазі економічна політика, яка спрямована на лібералізацію ринку. Якщо у розвинутих країнах неолібералізм, поєднуючи з тетчеризмом, протиставляли кейнсіанству, то в країнах розбудови демократії неоліберальна стратегія стала опозицією тим стратегіям розвитку, які базувалися на індустріалізації. Метою неоліберальної стратегії в країнах, що розвиваються, була заміна імпорту внутрішнім виробництвом, причому ця стратегія була домінуючою від 1945 до початку 1980-х років. Слід також відмітити, що сьогодні терміном неолібералізм антиглобалісти позначають економічну ідеологію, що притаманна капіталістичній глобалізації. Експлікація терміну неолібералізм у сфері міжнародних відносин означає теоретичний підхід до вивчення інститутів. У такому контексті неолібералізм трактують як неоліберальний інституціоналізм або теорію режимів. Вважається, що „інституції та режими допомагають державам у співпраці, зменшуючи невизначеність, пов'язуючи питання, досліджуючи поведінку і зміцнюючи важливість репутації” [10, с. 443].

На думку Д. Харві неолібералізм за останні тридцять років призвів до небаченого зростання впливовості корпоративних груп, причому, саме „неолібералізація забезпечила відновлення впливу класів” [14, с. 46]. Констатуючи невідповідність між неоліберальною теорією та реальною практикою неолібералізму, Д. Харві негативно ставиться саме до його практичного втілення. Проблема полягає в юридичному хитруванні, яке нібито урівнює права корпорацій і приватних осіб. Результатом політики неолібералізації стало зубожіння більшості населення. Н. Хомський також негативно оцінює неоліберальні тенденції початку 2000–х років. На його думку, неолібералізм – це політика, завдяки якій відносно невелика група осіб, керуючись своїми приватними інтересами, прагне взяти під контроль більшу частину соціального життя, причому цей контроль їм необхідний лише задля збільшення власної вигоди [15, с. 9]. За тридцять років „неоліберальної свободи” відбулася неймовірна концентрація корпоративної влади, зокрема, в галузях енергетики, медіа, фармацевтики і транспорту. Найбільша проблема політики неолібералізації полягає в тому, що „індивіди на перший погляд вільні у своєму виборі, але не мають права здійснювати вибір, який сприятиме створенню „сильних” колективних інститутів (наприклад, профспілок) – хоча все ж можуть формувати „слабкі” добровільні асоціації (благодійні товариства)” [14, с. 97].

Щодо неолібералізму найбільш гостра, на нашу думку, проблема полягає в тому, що неоліберали з серйозними підозрами відносяться до демократії, вони швидше „готові віддати владу експертам і еліті суспільства” [14, с. 93], ніж сприймати правління за принципом більшості, яке надає демократія. Тобто, політика неолібералізму здатна призвести до зникнення демократії як такої. У цьому контексті Н. Хомський зазначав, що „неолібералізм – прямий і найперший ворог справжньої представницької демократії, не тільки в США, але й по всій планеті, і він залишиться таким у найближчому майбутньому” [15, с. 16].

Таким чином, неолібералізм став платформою по забезпеченню соціальних прав та гарантій, без яких унеможлилювалася свобода та достойне життя індивіда. Основою неоліберального дискурсу стали концепти „держави загального добробуту” та „соціальної ринкової економіки”, сприяючи появі умов для формування суспільної відповідальності (ідеологема, яка була запозичена у соціал-демократичної доктрини). Крім того, актуальними стали ідеї консенсусу (між тими, хто керує і тими, ким керують), орієнтація на певні моральні настанови, визнання необхідності участі в політичному процесі всіх громадян, незалежно від їх соціальної приналежності тощо. Разом з тим, якщо в класичному лібералізмі ідеал індивідуальної свободи визнається в якості універсальної мети, то в неоліберальній теорії спостерігається прирівнювання індивідуальної свободи до свободи корпоративної. Таке зміщення пріоритетів загрожує майбутньому демократії, оскільки демократія, попадаючи в тенета неолібералізму, стає його заручницею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Согрин В. В. Идеология в американской истории: от отцов-основателей до конца XX века. — М. : Наука, 1995. — 238 с.
2. Соловьев А. И. Либерализм: проблемы теоретического и идеологического измерений [Электронный ресурс] / А. И. Соловьев // Научный эксперт : научный электронный журнал. — 2010. — Вып. 6. — 105 с. — С. 5—23. — Режим доступа : http://www.rusrand.ru/text/Jornal6_2010.pdf
3. Ровдо В. В. Идеология либерализма / В. В. Ровдо // Ровдо В. В. Мировые политические идеологии: классика и современность / Ровдо В. В., Чернов В. Ю., Казакевич А. Н. ; под общ. ред. В. Ю. Чернова. — Минск : Тонпик, 2007. — 272 с. — С. 34—59.
4. Кэллахан Дж. Краткая история австрийской школы [Электронный ресурс] / Джин Кэллахан // Экономика для обычных людей: основы австрийской экономической школы / Джин Кэллахан; [пер. с англ. ; LibertyNews]. — Режим доступа : <http://libertynews.ru/node/697>.
5. Мизес Л. фон. Либерализм в классической традиции / Людвиг фон Мизес ; [пер. с англ. А. В. Куряева]. — М. : ООО „Социум”, ЗАО „Издательство „Экономика”, 2001. — 239 с.
6. Гайек Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії / Фрідріх Август фон Гайек ; [пер. з англ. В. В. Дмитрук]. — К. : „Аквілон-Прес”, 2000. — Т. I—III. — 448 с.
7. Теория хозяйственного порядка: „Фрайбургская школа” и немецкий неолиберализм / [Ойкен Вальтер, Лутц Фридрих, Репке Вильгельм и др.] ; пер с нем. / под ред. В. П. Гутника. — М. : Экономика, 2002. — 463 с.
8. Звеспер Дж. Лібералізм / Джон Звеспер // Енциклопедія політичної думки ; [пер. з англ. Н. Лисюк, С. Альошкіної, І. Підлуської / редколег. : К. Сігов, В. Скуратівський, Л. Фінберг]. — К. : Дух і Літера, 2000. — 472 с. — С. 203—207.
9. Боуз Д. Либертарианство: история, принципы и политика / Дэвид Боуз ; [пер. с англ., под ред. А. В. Куряева]. — Челябинск : Социум, Cato Institute, 2004. — 392 с.
10. Бондаевский В. П. Либерализм / В. П. Бондаевский // Политические идеологии : учеб. пособ. для студ. / [В. В. Желтов, С. Н. Кумскова, В. П. Бондаевский и др.]. — Кемерово : Кемеровский государственный университет, 1997. — 132 с. — С. 35—57.
11. Нозик Р. Анархия, государство и утопия / Роберт Нозик ; [пер. с англ. Б. Пинскера / под. ред. А. В. Куряева]. — М. : ИРИСЭН, 2008. — 423 с. — (Политическая наука).
12. Фрідман М. Капіталізм і свобода / Мільтон Фрідман ; [пер. з англ. Н. Рогачевської / наук. ред. В. Дубровського]. — К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. — 320 с.
13. Гарел Е. Неолібералізм / Ендрю Гарел, Лаура Гомес–Мера // Короткий оксфордський політичний словник ; [пер. з англ. / за ред. І. Макліна, А. Макмілана]. — К. : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2005. — 789 с. — С. 443.
14. Харви Д. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение / Дэвид Харви ; [пер. с англ. Н. С. Брагиной]. — М. : Поколение, 2007. — 288 с.
15. Хомский Н. Прибыль на людях. Неолиберализм и мировой порядок / Ноам Хомский ; [пер. с англ. Б. М. Скуратова]. — М. : Практикс, 2002. — 256 с.